

**НАГЛЯДОВА РАДА АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА:
ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ, СКЛАД ТА ПОВНОВАЖЕННЯ**

**SUPERVISORY BOARD OF THE JOINT STOCK COMPANY:
PROCEDURE OF CREATION, COMPOSITION AND AUTHORITY**

**Щербина В.С., д.ю.н., професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

**Боднар Т.В., д.ю.н., професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
професор кафедри цивільного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

У статті досліджуються загальний (згідно із Законом України «Про акціонерні товариства») та спеціальний (згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління») порядки створення, складу та повноважень наглядових рад в акціонерних товариствах.

Зазначається, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» значною мірою унормував відносини щодо корпоративного управління в товариствах, акціонером (засновником, учасником) яких є держава. Це стало, зокрема завдяки імплементації в законодавство України низки положень Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності, редакція 2015 року, таких, як: щодо посилення ролі наглядових рад в управлінні державними підприємствами корпоративного типу (надання виключних повноважень щодо призначення керівників, затвердження стратегічного плану розвитку, фінансового та інвестиційних планів тощо). Разом з тим, автори вважають, що цей Закон не повинен регулювати відносини щодо управління державними та комунальними унітарними підприємствами, а також державними та комунальними господарськими об'єднаннями, кооперативами, фермерськими господарствами та приватними унітарними підприємствами. Більше того, зміни, внесені зазначеним Законом до Закону України «Про акціонерні товариства», не завжди враховують різницю між корпоративним управлінням товариствами, акціонером (учасником) яких є держава та господарськими товариствами без участі в них держави.

Особливості загального і спеціального порядків створення наглядових рад, їх складу та повноважень показані в Порівняльній таблиці.

Із вдосконаленням законодавства, що визначає порядок створення та діяльності акціонерних товариств та товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю, все більше відчувається потреба в прийнятті закону, який би більш повно визначав порядок створення та діяльності повних і командитних товариств, а також права та обов'язки їх учасників. Водночас із набранням чинності таким законом має бути визнаний таким, що втратив чинність, Закон України «Про господарські товариства» як такий, що містить багато застарілих і суперечливих положень.

Ключові слова: корпоративне управління, наглядова рада акціонерного товариства, загальний і спеціальний порядки обрання, складу та повноважень наглядової ради.

The article examines the general (according to the Law of Ukraine "On Joint-Stock Companies") and special (according to the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Corporate Governance") procedures creation, composition and powers of supervisory boards in joint-stock companies.

It is noted that the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Corporate Governance" has largely normalized relations regarding corporate governance in companies whose shareholder (founder, participant) is the State. This became, in particular, thanks to the implementation into the legislation of Ukraine of a number of provisions of the OECD Guidelines for Corporate Governance at State-Owned Enterprises, 2015 edition, such as: on strengthening the role of supervisory boards in the management of corporate-type state enterprises (granting exclusive powers to appoint managers, approval of the strategic development plan, financial and investment plans, etc.). At the same time, the authors believe that this Law should not regulate relations regarding the management of state and communal unitary enterprises, as well as state and communal economic associations, cooperatives, farms and private unitary enterprises. Moreover, the changes introduced by the said Law to the Law of Ukraine "On Joint-Stock Companies" do not always take into account the difference between corporate management of companies in which the state is a shareholder (participant) and economic companies of companies without state participation.

Features of the general and special procedures for the creation of supervisory boards, their composition and powers are shown in the Comparative Table.

With the improvement of the legislation that defines the procedure for the creation and operation of joint stock companies and companies with limited and additional liability, there is an increasing need to adopt a law that would more fully define the procedure for the creation and operation of full and limited partnerships, as well as their rights and obligations participants. Simultaneously with the entry into force of such a law, the Law of Ukraine "On Business Societies" should be recognized as having lost its validity as containing many outdated and contradictory provisions.

Key words: corporate management, the supervisory board of the joint-stock company, general and special procedures for the election, composition and powers of the supervisory board.

Вступ. У Звіті Єврокомісії (Ukraine Report 2023) [1] одним із чинників, що зумовлюють неефективне управління підприємствами державної форми власності, зазначена, зокрема, обмежена роль наглядових рад та номінальна незалежність їх членів. Виходячи з цього, Єврокомісія радила, зокрема, імплементувати принципи корпоративного управління ОЕСР щодо посилення ролі наглядових рад в управлінні підприємствами (надання виключних повноважень щодо призначення керівників,

затвердження стратегій та фінансових планів), що, крім іншого, дасть змогу зменшити політичний вплив на операційну діяльність держкомпаній та, відповідно, знизити корупційні ризики.

Слід уточнити, що в Керівних принципах ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності, редакція 2015 року (далі – Керівні принципи) [2] для цілей даних Керівних принципів будь-яка **корпоративна структура** [виділено нами. – авт.], яка за

національним законодавством є суб'єктом господарювання (підприємством), щодо якого держава виконує функцію власника, має вважатися підприємством державної форми власності (держпідприємством – ДП). Це визначення стосується акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та компаній, що поєднують риси товариства з обмеженою і повною відповідальністю [за законодавством України це командитні товариства. – авт.].

Таким чином, Керівні принципи стосуються лише корпоративного управління в окремих видах господарських товариств, а тому їх положення не поширюються на державні та комунальні унітарні підприємства, а також на державні та комунальні господарські об'єднання. У зв'язку з цим безпідставним, на наш погляд, є вимоги щодо створення наглядових рад в державних унітарних підприємствах, як це передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава» [3].

Аналіз наукових джерел. Окремі аспекти формування складу та діяльності наглядової ради акціонерного товариства висвітлювалися в працях О.А. Беяневич та А.В. Мякого [4, с. 190-201], В.М. Кравчука [5, с. 411-429], І.В. Спасибо-Фатєєвої [6, с. 211-217], що ґрунтувалися на законодавстві, яке сьогодні втратило чинність, та без урахування положень Керівних принципів, прийнятого в 2022 році Закону України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон про АТ), та інших законів.

Метою статті є з'ясування питання, наскільки в чинному законодавстві України реалізовані (імплементовані) рекомендації Керівних принципів щодо порядку створення, складу та повноважень наглядових рад в державних підприємствах. При цьому досліджуються як загальний (відповідно до Закону про АТ), так і спеціальний (відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління») порядки створення, складу та повноважень наглядових рад в акціонерних товариствах.

Виклад основного матеріалу. Прийнятий в 1991 р. Закон України «Про господарські товариства» [7] встановлював, що в акціонерному товаристві може створюватися рада акціонерного товариства (спостережна рада), що здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу.

Закonom України «Про внесення змін до Закону України «Про господарські товариства»» [8] повноваження спостережної ради акціонерного товариства були розширені: відтепер вона представляла інтереси акціонерів у період між проведенням загальних зборів і в межах компетенції, визначеної статутом, контролювала і регулювала діяльність правління. Щоправда, яким чином відбувалося представництво спостережною радою інтересів акціонерів і яким чином спостережна рада регулювала діяльність правління, закон не визначав.

Суттєві зміни в повноваженнях спостережної (наглядової) ради акціонерного товариства були внесені прийнятим в 2003 році Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), ч. 1 ст. 160 якого встановлювала, що в акціонерному товаристві може бути створена наглядова рада акціонерного товариства, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства. При цьому норма щодо захисту прав акціонерів носила декларативний характер, оскільки положення Глави 3 «Захист цивільних прав та інтересів» Книги першої ЦК України не передбачали і не передбачають серед суб'єктів, які захищають цивільні права та інтереси, наглядових рад акціонерних товариств.

Попри те, що прийнята в 1996 році Конституція України (ч. 2 ст. 78, ч. 4 ст. 103, ч. 1 ст. 120) та ЦК України (ст.ст. 159, 160) оперували терміном «наглядова рада», передбачені Законом України «Про господарські товариства» назви органу акціонерного товариства «рада акціонерного товариства», «спостережна рада» існували аж до 2007 року, коли Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких зако-

нодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» [9] вони були замінені назвою «наглядова рада». Проте і після цього в низці законів ще тривалий час вживалася назва «спостережна рада». Вживається вона і сьогодні, наприклад, в ст.ст. 1, 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції», попри те, що до цих статей в 2023 році вносилися зміни, а також в ч.ч. 1, 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ч. 3 ст. 55 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 17 Закону України «Про кооперацію» тощо.

В 2017 році повноваження наглядової ради знову були розширені. Як встановлювала ч. 1 ст. 51 Закону України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» [10], наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції визначеної статутом та цим законом, здійснює управління акціонерним товариством, а також контролює та регулює діяльність виконавчого органу. Покладення на наглядову раду акціонерного товариства функції управління акціонерним товариством відобразилося на змісті багатьох статей Закону України «Про акціонерні товариства».

Сьогодні визначення поняття наглядової ради акціонерного товариства встановлене ч. 1 ст. 69 Закону про АТ, прийнятого 27 липня 2022 року [11], згідно з якою наглядова рада акціонерного товариства є колегіальним органом, що в межах компетенції визначеної статутом та цим Законом, здійснює управління товариством, а також контролює та регулює діяльність його виконавчого органу. Наведене визначення вже не містило декларативного положення щодо виконання наглядовою радою функції захисту прав акціонерів, яке було повернуто знову до цієї статті Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава».

Зазначимо, що ч. 1 ст. 69 Закону про АТ, на нашу думку, безпідставно серед регуляторів акціонерних відносин ставить на перше місце статут товариства, а на друге – Закон. Між тим, Закон про АТ у тих випадках, коли йдеться про застосування Закону і статуту, вживає конструкції «законом та статутом» або «законом та/або статутом» (п.п. 18, 19 ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 27, ч. 5 ст. 42 тощо Закону про АТ). Визначаючи в ч. 2 ст. 15 Закону про АТ відомості, які має містити статут акціонерного товариства, ч. 4 цієї статті встановлює, що статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству. Таким чином, в інших випадках законодавець віддає пріоритет у регулюванні акціонерних відносин закону, а не статуту товариства. Конструкція «договором або законом», що вживається в ЦК України для встановлення співвідношення між законом і договором, і є, по суті, вираженням принципу свободи договору, не може бути перенесена навіть у дещо зміненому вигляді на корпоративні (зокрема, акціонерні) відносини, а тому до ч. 1 ст. 69 Закону про АТ доцільно внести відповідні зміни, помінявши місцями Закон і статут (установчі документи і статут). Так само аналогічні зміни доцільно внести до ст.ст. 92, 99, 117 та ін. ЦК України.

Чинний Закон про АТ встановив дві структури управління акціонерним товариством – однорівневу і дворівневу.

Відповідно до ч. 3 ст. 160 цього Закону за дворівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори акціонерів, **орган, відповідальний за здійснення нагляду (наглядова рада)** [виділено нами. – авт.], і виконавчий орган (колегіальний або одноосібний).

Дворівнева структура управління передбачає чіткий розподіл функцій з безпосереднього управління поточною (операційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та **функцій контролю за роботою виконавчого органу, а також інших керівни-**

ків акціонерного товариства (у тому числі керівників підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада [виділено нами. – авт.]

Зміни, аналогічні змінам до ч. 3 ст. 160 Закону про АТ, були внесені і до ч. 3 ст. 160 ЦК України, проте положення ч. 1 ст. 69 Закону про АТ про те, що наглядова рада здійснює захист прав всіх акціонерів товариства, відображення в ЦК України не знайшли.

Як бачимо, функції наглядової ради, визначені ч. 3 ст. 160 Закону про АТ, відрізняються від функцій, визначених ч. 1 ст. 69 цього Закону. В одному випадку йдеться про: а) управління товариством, б) контроль та регулювання діяльності його виконавчого органу (ч. 1 ст. 69), в іншому – про: а) здійснення нагляду, б) контроль за роботою виконавчого органу, а також інших керівників акціонерного товариства (ч. 3 ст. 160 Закону про АТ).

Не підлягає сумніву, що функції наглядової ради, роль якої в господарських товариствах, акціонером яких є держава, значно підвищується з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління», мають визначатися більш чітко в одній статті Закону про АТ, а не шляхом «підсумовування» повноважень, встановлених різними його статтями.

Визначивши порядок створення, діяльності, припинення та виділу акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів, Закон про АТ передбачив встановлення особливостей регулювання зазначених відносин спеціальними законами щодо таких акціонерних товариств: Державна керуюча холдингова компанія; державні акціонерні товариства та державні холдингові компанії, єдиним засновником та акціонером яких є держава; товариства, що перебувають у процесі приватизації та корпоратизації, – з у період до виконання плану приватизації (розміщення акцій); товариства, більше 50 відсотків акцій яких належать державі або територіальній громаді; фінансові установи.

Одна з особливостей утворення наглядової ради товариства, акціонером якого є держава, полягає в загальній забороні певним особам входити до складу наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Така заборона встановлена, зокрема, Конституцією України щодо народних депутатів України (ч. 2 ст. 78 Конституції України), Президента України (ч. 4 ст. 103 Конституції України), а також для членів Кабінету Міністрів України та керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади (ч. 1 ст. 120 Конституції України).

Рішенням Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 р. у справі № 1-4/2002 (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади) [12] визначено, що до посадових осіб органів виконавчої влади, які не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, належать: Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віцепрем'єр-міністри України, міністри – члени Кабінету Міністрів України; посадові особи, які очолюють інші, крім міністерств, центральні органи виконавчої влади; голови місцевих державних адміністрацій-керівники місцевих органів виконавчої влади.

Також Конституційний Суд у своєму Рішенні зазначив, що перелік інших посадових осіб, які не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, може бути встановлено законом (пункт 12 частини 1 статті 92 Конституції України).

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 25 та п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [13] забороняється входити до складу наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків,

коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками), що належать державі та представляють інтереси держави в наглядовій раді), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України, таким особам: Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Інші основні відмінності між загальним та спеціальним порядками обрання наглядової ради, її складу та повноважень наведені в Порівняльній таблиці.

Як вбачається з наведеної Порівняльної таблиці, чинне законодавство встановлює певні відмінності щодо порядку створення, складу та повноважень наглядових рад акціонерних товариств, акціонером (засновником) яких є держава.

Висновки. Аналіз законодавства, що регулює порядок створення, визначає склад та повноваження наглядової ради юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава, дозволяє дійти таких висновків.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» значною мірою унормував відносини щодо корпоративного управління в товариствах, акціонером (засновником, учасником) яких є держава, імплементававши в законодавство України принципи корпоративного управління ОЕСР, зокрема щодо посилення ролі наглядових рад в управлінні державними підприємствами корпоративного типу (надання виключних повноважень щодо призначення керівників, затвердження стратегічного плану розвитку, фінансового та інвестиційних планів тощо). Разом з тим, цей Закон, на нашу думку, не повинен регулювати відносини щодо управління державними та комунальними унітарними підприємствами, а також державними та комунальними господарськими об'єднаннями, кооперативами, фермерськими господарствами та приватними унітарними підприємствами.

Зміни, внесені зазначеним Законом до Закону про АТ, не завжди враховують різницю між корпоративним управлінням товариствами, акціонером (учасником) яких є держава, та іншими господарськими товариствами товариствами (без участі держави).

Незважаючи на те, що ч. 4 ст. 160 Закону про АТ встановлено, що її положення за аналогією застосовуються до товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, залишається відкритим питання про те, які саме положення, що регулюють порядок створення, склад та повноваження наглядової ради акціонерного товариства застосовуються до товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, оскільки до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління» жодних змін не було внесено.

Із вдосконаленням законодавства, що визначає порядок створення та діяльності акціонерних товариств та товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, все більше відчувається потреба в прийнятті закону, який би більш повно визначав порядок створення та діяльності повних і командитних товариств, а також права та обов'язки їх учасників. Водночас із набранням чинності таким законом має бути визнаний таким, що втратив чинність, Закон України «Про господарські товариства» як такий, що містить багато суперечливих положень, що може бути предметом окремого дослідження.

**Порівняльна таблиця
загального та спеціального порядку обрання, складу та повноважень наглядової ради акціонерного товариства**

Загальний порядок	Спеціальний порядок
<i>Обрання наглядової ради</i>	
<p>Загальними зборами.</p> <p>На строк, встановлений статутом, але не більше ніж на 3 роки.</p> <p>Можуть переобиратися необмежену кількість разів.</p>	<p>Обранню передують: Визначення та затвердження представників держави, які обираються до наглядової ради. Проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради, що пропонується до обрання. Загальними зборами. Призначаються (обираються) суб'єктом управління об'єктами державної власності, якщо держава є єдиним акціонером. Строк повноважень члена наглядової ради становить 3 роки. Суб'єкт управління об'єктами державної власності, загальні збори товариства можуть прийняти рішення про призначення на новий строк членів наглядової ради товариства.</p>
<i>Склад наглядової ради</i>	
<p>Акціонери або особи, які представляють їхні інтереси, та/або незалежні директори Не менше як 1/3 складу наглядової ради мають становити незалежні директори (на менше 2 осіб) Мінімальна та максимальна кількість членів наглядової ради не визначена</p>	<p>Представники держави та незалежні члени</p> <p>Кількість незалежних членів наглядової ради повинна становити більшість членів наглядової ради Кількість членів наглядової ради визначається статутом та не може становити менше п'яти та більше дев'яти осіб</p>
<i>Повноваження</i>	
<p><i>згідно з ч. 1 ст. 69 Закону про АТ</i> а) управління товариством б) контроль та регулювання діяльності його виконавчого органу в) захист прав усіх акціонерів</p> <p><i>згідно з ч. 3 ст. 160 Закону про АТ</i> а) здійснення нагляду б) контроль за роботою виконавчого органу, а також інших керівників акціонерного товариства</p> <p><i>згідно з ч. 2 ст. 71 Закону про АТ</i> в) затвердження стратегічного плану розвитку та показників результативності акціонерного товариства, річного фінансового плану та звіту про його виконання, річного інвестиційного плану, інвестиційного плану на середньострокову перспективу (три–п'ять років)</p>	<p><i>згідно з ч. 1 ст. 69 Закону про АТ</i> а) управління товариством б) контроль та регулювання діяльності його виконавчого органу в) захист прав усіх акціонерів</p> <p><i>згідно з ч. 3 ст. 160 Закону про АТ</i> а) здійснення нагляду б) контроль за роботою виконавчого органу, а також інших керівників акціонерного товариства</p> <p><i>згідно з Законом України «Про управління об'єктами державної власності»</i> в) здійснення контролю за функціонуванням системи внутрішнього контролю, яка включає функції комплаєнсу, управління ризиками та внутрішнього аудиту) забезпечення розроблення, затвердження та регулярний перегляд стратегічного плану розвитку товариства д) затвердження річного фінансового плану та річного інвестиційного плану, а також інвестиційного плану на середньострокову перспективу (три–п'ять років)</p>

ЛІТЕРАТУРА

- Ukraine Report 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en
- Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності, редакція 2015 року. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/2015_9789264312906-uk#page6
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України від 22 лютого 2024 р. № 3587-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.).
- Беляневич О.А., Мякий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. 2017. – 320 с.
- Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина. 2005. – 720 с.
- Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатеева [та ін.] ; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер 2010. – 384 с.
- Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/ed19910919#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.).
- Про внесення змін до Закону України «Про господарські товариства»: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 769/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/97-вр/ed20051004#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.).
- Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України від 27 квітня 2007 р. № 997-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-16?ed=20070427&find=1&text=спостереж#Text> (дата звернення: 10.03.2024 р.).
- Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/ed20230101#Text>
- Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20?find=1&text=наглядов#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.).
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади) від 17 жовтня 2002 р. № 16-пр/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-02#Text>
- Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18?find=1&text=наглядов#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.).